

Marijan Krivak, Zagreb

## (Digitalna) teorija ili filozofija?

### O smislenosti filozofskog angažiranja

Angažiranje filozofije i »filozofa« u svakodnevnom društvenom životu, pitanje je koje možda nije u središtu kolokvijalne svakodnevice, ali je pitanje od presudne važnosti i za filozofe i za društveni život.

U vrijeme sveopće medijizacije javnog prostora, te iz toga proizlazeće anti-intelektualizacije, svi se diskursi pretvaraju u manje ili više uvjerljivu medijsku »teoriju«.

Tzv. »teorija medija« sve više preuzima primat u odnosu na, recimo, sociološki i filozofijski diskurs.

Međutim, filozofija tek treba pronaći moduse svoje prisutnosti u lažnom javnom, ustvari medijskom prostoru. Ustvari, ona tek treba pronaći »pravi« javni prostor.

Filozofi pristupaju pitanjima promjene stanja u društvu onda kada je ono nagrizeno korozijom ne-morala, nepravednih međuljudskih odnosa i egzistencijalne ugroženosti najvećeg broja populacije nekoga društva. Filozofi, dakle, reagiraju na krizu. Na krizu reagiraju kritički.

Pokušavaju pronaći uzroke, svojevrsno *arché* krize, kako bi mogli ponuditi stanovita rješenja prema izlasku iz krize, odnosno dovođenju do stanja primjerenijeg pojedincu u nekoj zajednici.

Filozof se u tom smislu, na neki način, poistovjećuje s intelektualcem.

Što je, dakle, intelektualac?

*Intelektualac jest, prema mojoj vlastitoj provizorno skovanoj definiciji, onaj visokoobrazovani čovjek koji svojim spoznajama, pa onda i društveno angažiranim djelovanjem, pridonosi općem boljitku zajednice u kojoj živi, kao i opsežnije shvaćenoga društva, što seže sve do boljitka čovječanstva u cjelini.*

Da pojednostavimo, intelektualac jest onaj koji djeluje i aktivira se lokalno, ali kojemu je u primisli cijela globalna zajednica, što ju tako fatalno danas obilježuje globalizacija.

Što je, pak, filozof?

Filozof je također, gotovo tautološki, intelektualac, jer i on brine o boljitku društvenih odnosa, ako doslovno preuzmемо cjelokupno nasljeđe onoga što zovemo praktičnom filozofijom: od Aristotelove *Nikomahove etike*, preko Kantova primata praktičkog u njegovu sistemu, do Marxova revolucioniranja Hegelove refleksivne svijesti.

Filozofija, ako jest uistinu filozofija, misli povijesno.

Filozofija, ako doista misli povijesno, misli ontološki.

Ako misli ontološki, onda misli i o bitku sveg društvenog aktualiteta.

Ako jest odista filozofija, onda joj je društveni život primarni predmet interesa.

No, gdje filozof, odnosno intelektualac može ozbiljiti svoj diskurs? Gdje ga se može čuti? Gdje objekcije filozofa mogu naći slušatelja u njegovoj brizi za boljitak društva?

Za to je potrebit javni prostor.

Jürgen Habermas tematizira i u središte svojega mišljenja postavlja problem javnosti. On nanovo pokušava promisliti neke povijesne kulturne projekte i iskustva kao što su prosvjetiteljstvo i njegovu ideju javnosti.

Svijet je postao globalno selo, no tome selu još uvijek manjka *zajedničko mjesto susreta* – prostor otvorenog, nepristranog i kritičkog razgovora između različitih i često suprotstavljenih pogleda i namjera.

Internet je trenutačno dostupan za manje od 10 % svjetske populacije, no ubrzano se širi. Ipak, velika očekivanja glede njegovih pozitivnih učinaka na demokraciju već su se pokazala poprilično nerealističkim. Držim da *nikakav* »tehnološki popravak« sam po sebi ne može riješiti krizu demokracije. Internet nudi nove mogućnosti globalne komunikacije; otvorio je novu globalnu *agoru* (javni prostor trga), ali trenutačno nema mnogo konstruktivnog razgovora na toj *agori*.

Jednako tako, današnje sveučilište ne izgleda ni sposobnim niti motiviranim za *neovisnu kritiku* korporativne prakse, državne politike i dominantnih doktrina, što bi trebalo biti jednom od njegovih temeljnih društvenih uloga, barem prema onim misliocima koji žele vidjeti Sveučilište kao mjesto slobodnog i kritičkog mišljenja.

Današnja sveučilišta mogu se također smatrati birokratskim korporacijama koje služe suvremenom tehnokratskom i potrošačkom društvu, prije negoli mjestima kritičkog promišljanja temeljnih problema i prevladavajućih moći i tendencija suvremenog svijeta.

U doba kada suvremena digitalna tehnologija na neki način uslovljava cjelokupni komunikacijski prostor i nameće razmjenu informacija po jedinom, monopolizirajućem modelu – javlja se potreba za rekonstruiranjem, ili rekonstituiranjem tzv. »trećeg prostora«. Taj bi *treći prostor* bio međumjesto između navlastitog sveučilišnog znanstvenog prostora i šireg društvenog prostora što ga, najčešće, oblikuju mediji.

Tehnologijom otvorene mogućnosti komuniciranja izgubile su se u svojoj manipulativnoj i komercijalnoj funkciji. Mreža je tek u službi reklame i propagande.

Može li se još uvijek rekonstruirati javnost atenskog trga?

Teško!

Nema više nikakvog jedinstvenog, jednostavnog, homogenog prostora u kojem će svatko moći sudjelovati.

No stvar je ipak u reaproprijaciji tog tehnologijom omogućenog prostora javne komunikacije iz ruku globalnog kapitala i monopolizirajućeg ekonomijskog diskursa.

U filozofijskoj tradiciji postoje imena koja nastoje promišljati stvarnost oko sebe u alternativni prema sistematičnosti visoke filozofije.

To su, prije svih, Kierkegaard, Nietzsche, Wittgenstein, Adorno, Benjamin...

Tako da ono što danas nazivamo teorijom, političkom i dekonstruktivnom kritikom, svoje korijene nalazi upravo u toj tradiciji.

No, filozofija, ako je doista povijesna i ontološki fundirana i danas nije obsoletan diskurs tek tradicijske patine, već svojim nasljeđem može zagrebati i u aktualnost društvenog života.

Filozofija u svom tradicionalnom poimanju ljubavi prema mudrosti, traži dopunu u teorijskoj *utopiji*.

Vlastitim promišljanjima, kao i čitanjem relevantne suvremene teorijske literature, došao sam do spoznaje o tomu da je neovisno filozofijsko promišljanje stvarnosti oko sebe nužno usmjereno na neki vid utopije.

Utopija je, kako bi kazao, Rastko Močnik, svojevrsna samooobrana duha.<sup>1</sup> Iako diskreditirana od totalizirajućeg ekonomijskog diskursa, utopija je onaj signum neovisnog ljudskog duha koji popunjava prazno ne-mjesto politike, a i filozofije danas.

Kakve bi intelektualac, odnosno filozof, vrijednosti trebali zastupati?

Prije svega, onu *solidarnosti*!

Naime, u sveprisutnom baratanju terminom ljudskih prava, naglašuju se najčešće tek suosjećanje i tolerancija. Ova su dva termina ono što stoji u pozadinu svakog multikulturalističkog diskursa.

Nasuprot tomu, treba nastojati na području političke kulture i autonomnih javnosti.

Ovo se, pak, sastoji, u rekonstrukciji javnoga prostora, stvaranju neovisne i slobodne javne sfere izvan vladajuće i etablirane politike.

Suvremena se intelektualna pozicija – nakon paradigme filozofa-društvenog buntovnika i kvaritelja mladeži, Sokrata – razvila krajem 19. stoljeća, u vrijeme razvijenog parlamentarizma, masovnog tiska i razvijene javne sfere, koja seže preko parlamentarne politike. Radnički pokreti i socijalizam imaju ovdje bitnu ulogu.

U osnovi je tog procesa intelektualni odgovor na krizu europske civilizacije. Želimo li taj prijelom i povijesno datirati, on je začet Dreyfusovom aferom. Tako je uspostavljena uloga intelektualca/filozofa, koji svoje stručno znanje primjenjuje izvan njegova neposrednog područja, što znači, u političkoj javnoj sferi.

Filozofiju, smatram, nikako ne treba napustiti, upravo naprotiv; no, tradicionalni filozofski diskurs treba u sebi provesti neke promjene koji će ga radikalizirati i usmjeriti na pitanja što se bave onime *hic et nunc*. Pitanjima koja će ga ponovno vratiti humanizirajućem iskustvu koje bi bilo izvan zatrovanosti digitalnom prevlašću u svim sferama diskursa koji ima ambiciju biti teorijskim.

Što je to »digitalni diskurs«?

John Katz pisao je o rođenju nove digitalne nacije čiji su pripadnici mladi, obrazovani ljudi koji stvaraju postpolitičku ideologiju – oni su multikulturalni i tolerantni, a društvena im je funkcija regulirati proceduru uključivanja/isključivanja.<sup>2</sup>

1

Vidi njegovu knjigu: Rastko Močnik, *Koliko fašizma?* (prijevod sa slovenskog: Srečko Puhlig), Arkzin, Zagreb 1998–1999., str. 31.

2

Njegovi su stavovi najeksplicitnije iskazani u: John Katz, *Media Rants: Postpolitic in the Digital Nation*, Hardwired, San Francisco 1997; vidi i iste godine publiciranu knjigu o virtualnoj stvarnosti: *Virtuous Reality*, Random House, New York 1997.

Tako su demonstracije u Srbiji 1996. bile recipirane kao Internet-revolucija, a studenti kao dio tehnoutopijske fantazije Zapada, shvaćeni kao avangarda novog univerzalnog kulturnog procesa.

Time je anuliran politički konflikt, a rješenje se nalazi u kulturnoj translaciji, dok kultura postaje nastavak politike drugim sredstvima.<sup>3</sup>

Primjer jedne takve knjige *digitalne nacije* na ovim prostorima, filozofske izuzetno relevantne, a za koju sumnjam da će je se udostojiti neki oficijelni hrvatski filozof – jest knjiga Zorana Roška: *Paranoidnije od ljubavi, zabavnije od zla. Rekreativna teorija za unutarnja tijela*.<sup>4</sup>

Njegova je knjiga djelo tzv. »digitalne teorije«, istodobno pionirsko na ovim prostorima, ali i indikativno za opasnost bijega iz stvarnih problema današnjice u teoriju o virtualnim svjetovima.

Roško je sjajan stilist. Njegov verbalni iskaz kao i literarno uobličeno isto ga odaju čovjeka vještog s riječima. Vještog u jezičnoj ekvilibristici.

Roško je stalno na rubu opasnosti da se surva u ponor banalnosti, ali se uvijek nekako uspijeva minhauzenovski izvući na vršcima kakve navlastite verbalne akrobacije. Nakon banalnih medijsko-pornografskih opskurnosti, autor doskoči na sigurnije tle preko navoda takovih civilizacijskih autoriteta kakvi su, recimo, filozofi Kant, Hegel ili Heidegger, ili pak ne-filozofi poput Stevena Shavira, Hakima Beya ili Jeana Baudrillarda.

Upravo je ovo posljednje ime znakovito za svijet Roškove knjige. Jer, poznato je da Baudrillard nikako nije volio da ga nazivaju filozofom. Jednako tako, autor POLJ... za svoje pisanije kazuje da »nije filozofski tekst«. No, *cum grano salis*, ovdje se skriva vrlo providna začkoljica.

Upravo stoga što se eksplicira da tekst nije filozofski, on istodobno, barem u podtekstu, ima namjeru biti upravo i samo filozofskim (!).

Jer, kako drukčije tumačiti nepobitnu činjenicu da sam tekst, osim svoje raskalašene i prpošne verbalne žovijalnosti (namijenjene prije svega mlađim intelektualcima koji se napajaju na izvorima »virtualnih svjetova«, odnosno na onome što pripada tzv. »cyberspaceu«), ima svu težinu najtežih filozofskih pitanja poput *identiteta, subjekta, istine, smisla, značenja*, pa onda i *supstancije, bitka, moralnih zakona*...?

Knjiga sasvim sigurno nije – iza plašta samoproklamirane neobveznosti i zaigranosti – tek poigravanje s »ozbiljnim i teškim« (čitaj: dosadnim) filozofskim kategorijama (čitaj: filozofemima) već je pokušaj da se nastavi misliti filozofski (čitaj: misliti o čovjeku najvažnijim pitanjima i problemima).

Svijest je za Roška *medijska tehnologija* i djeluje subliminalno. Prema njemu, važnije je razvijati intenzitete i senzibilnosti negoli tragati za istinom i hermeneutičkim objašnjenjima. Prvenstvo je u »ekologiji svijesti i postojanja« (Roško) dano reklamama značenja, a ne značenjima samima; radi se o progonjenosti smislom, a ne o smislu. To je i Roškova, osebujna ontologija.

*Ontologija svijeta strukturiranog kao reklama. Zbilje koja nije metafizički, nego medijski fenomen.*

Četiri su aspekta već spomenute svjesno-egzistencijske ekologije, čiji je Roško na ovim prostorima izvorni zagovaratelj:

*prvo*, svaka je žudnja za spoznajom paranoidna; *drugo*, sama je svijest strukturirana paranoidno; *treće*, objekti nam uzvraćaju pogled, gledaju nas i žude za nama; i, *konačno*, istina nas nikada *ne vodi* nego nas *progoni*.

Paranoja nije za Roška negativan fenomen, već pokretač i agens, signum aktivizma za novu digitalno-šamanističku, »teorijom virtualnosti« posredovanu civilizaciju.

No, knjiga Zorana Roška može se kontekstualizirati i u jedan drukčiji postav. Uz bolno točnu konstataciju da je »čovjek čovjek samo dotle dok se to od njega doista ne zatraži« izrečene su i one druge, koje govore o nemogućnosti, pa i nepotrebitosti promjene svijeta u kojemu živimo.

»Politika je danas nemoguća. Subverzija je danas nemoguća. Kritika je danas nemoguća.«<sup>5</sup>

Ovi iskazi s početka teksta o Hakimu Beyu indikativni su. Roško kazuje, zajedno s Latourom, da ja možda vrijeme za »diplomatski odnos između ideja«, a »ne više za bespoštednu kritiku svega onoga što smo pogrešno shvatili u tuđem mišljenju«.

No, jesmo li mi doista pogrešno shvatili *tuda mišljenja*?

Jesmo li doista krivo razumjeli *neznačenjski* i *nesmisleni* svijet neoliberalizma, prirodnog okoliša ove »virtualizirajuće« teorije?

Trebamo li mirno prihvatiti tvrdnju o tzv. »minhauzenovskoj, *tautološkoj revolucionarnosti* marksizma«?

Može li »delirično putovanje kroz unutarnji i vanjski svemir«, i »trip kroz zečju rupu globalne kulture post-svega« (Shaviro) biti poticajan stav za nesretnu svijest poniženih, uvrijeđenih i odbačenih na deponijima neoliberalnog Imperija?

Jer, *digitalno-virtualna-kibernetska-hipertekstualna* civilizacija organiziranog kaosa koju nastanjujemo izravno je u njegovoj službi i posljedak je istoga.

»Sve je medij, reklama, videospot...«

No, sve se može svesti i na intelektualnu masturbaciju i ogoljeni instinkt ukoliko se ne slijedi činjeničnost stvarnoga svijeta i svijest o njegovoj zlokojnoj manipulaciji u svrhu gomilanja kapitala.

Reklama za Benettonove proizvode možda je mentalna rekreacija za njegove tvorce i njezinu elitnu publiku Prvoga Svijeta, no uvreda je za iskorištene objekte iz Trećega Svijeta, koji u njoj statiraju kao prazna forma medijske manipulacije.

*Culture jamming* i borba protiv globo-korporacija nisu tek uzaludan bunt i kulturalno opiranje nepromjenivoj realnosti svijeta strukturiranog kao reklama, već zbiljski otpor *mnoštva* Imperiju – kako bi rekli Antonio Negri i Michael Hardt.<sup>6</sup>

3

Ovaj je fenomen sjajno obraden u tekstu Borisa Budena, »Dislokacija kulture«, u: *Bastard* 01, Zagreb decembar 1998, str. 4–10.

4

Zoran Roško, *Paranoidnije od ljubavi, zabavnije od zla. Rekreacijska teorija za unutarnja tijela*, Naklada MD, Zagreb 2002.; vidi moj prikaz u ovome broju *Filozofskih istraživanja*. Nadalje se navodi kao POLJ...

5

Vidi POLJ..., str. 139.

6

Vidi istoimenu knjigu Michael Hardt & Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press, 2000., kao i hrvatski prijevod Živana Filipića: *Imperij*, Multimedijiski institut & Arkzin, Zagreb 2002.

Nedavno se pojavio i nastavak ove knjige: Hardt & Negri, *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*, The Penguin Press (Uncorrected Proof for Limited Distribution), New York 2004.

Je li svijet doista tek medijski fenomen i reklama, a ne beskrajno nepravična dolina suza u kojoj za 90% populacije nema pristupa »virtualnom« globalnom raj?

Može li se »vedro i ironično« pristati na činjenicu da je paranoja za ponekog »druga priroda«, a za većinu strah od smrti u gladi i neimaštini?

Netko kome od jutra krulji želudac, teško da će do večeri izdržati s »virtualnom« hranom iz medijske reklame!

Teorijska knjiga Zorana Roška ima svoju zavodljivo izvrsnu, no jednako tako i onu opasnu, zabavno-zlu stranu.

*Paranoidnije od ljubavi, zabavnije od zla* originalan je doprinos filozofijskom diskursu ovdašnjih prostora, prečesto prezasićenom tradicionalnim, akademskim jezikom, ali i sintaktičko-semantička opasnost obesmišljavanja svakog pokušaja otpora vladajućoj političko-ekonomskoj paradigmi.

Univerzalnost ljudskih prava zajamčena od prosvjetiteljstva i francuske revolucije mora se ponovno uspostaviti redeskripcijom toga što ona ustvari znače. Suvremene fantazme u kojima se čini da na najširem planu čovjek-konzument svih civilizacijskih blagodati ima izbor za sebe uvijek odabрати onu najbolju opciju, ustvari je suočen sa sistemom prisile u kojoj izbor zapravo znači da nema pravoga/stvarnoga izbora. Ako ne pristane igrati »jedinu igru u gradu«, igru samozadovoljnog liberalnog kapitalizma, on biva isključen kao nepoželjan iz harmonično-funkcionirajućeg sistema bez zaštite vlastita identiteta. Biva izbrisan kao višak toga društva, šum u kanalu, mrlja u sistemu... ako hoćete, kao *bastard!*

Kakvu ulogu igraju filozofi u današnjem hrvatskome društvu?

Ako pogledamo empirijski, najveći broj filozofa koji se uključio u društveni život nalazi se u političkim strankama, na raznim ministarskim i poslaničkim pozicijama.

Znači li nešto činjenica što su ministri znanosti i tehnologije i kulture po struci filozofi?\*

Baš ništa!

Kao što nikakva garancija općega boljitka i konstruktivnih promjena neizdrživih promjena ne bi bila niti pozicija filozofa u izravnom političkom odlučivanju, u sferi donošenja eminentno političkih odluka!

U sveopćoj depolitizaciji, kao i realnom ispražnjenju mjesta politike u diskursima suvremenosti, pojavljuje se svojevrsni *Denkverbot*<sup>8</sup> – zabrana mišljenja koju najčešće samozvani intelektualac i akademski filozof interiorizira i tako sebe kobno sterilizira.

Filozofija da, ali dosljedno razvijene refleksivne svijesti, na tragu Hegela, te koja bi imala smisla za *političko*, na tragu Marxa – a ne samo Hobbesa, Webera, Fukuyame ili drugih političkih teoretičara koji vide budućnost čovječanstva jedino u konzekventno provedenoj paradigmi liberalističke demokracije; za *etičko* na tragu Aristotela, Levinasa i Jonasa; te za *umjetničko*, na tragu filozofije Nietzschea, te umjetničke teorije i prakse Benjamina i Brechta

Kako bi nedavni gost Zagreba, hiperpopularni anti-globalistički prozaik, Francuz Frédéric Beigbeder,<sup>9</sup> rekao: mijenjajmo nešto na sebi.

Odreknimo se nečega.

Budimo solidarni.

*Nije metateorijski digitalni Jouissance jedina opcija suvremenog teorijskog diskursa!*

Filozofi si ne mogu priskrbiti operativno političko ili religijsko vodstvo društva; ali trebaju postati vjesnici *kritičkog tumačenja* svakoga vodstva i ideologije.

Govoriti istinu već predstavlja revoluciju! (Rosa Luxemburg).

**Marijan Krivak**

**(Digital) Theory or Philosophy?**

**On Meaningfulness of Philosophical Engagement**

Question asked in this presentation is: does philosophy has any sense in overwhelming atmosphere of theoretic discourse, most often shaped by digital technology?

Does philosophy still has the power of social enegagement?

Do philosophers have still been invited to explicate »social life«?

Following the example of one digitally predetermined theory (Roško) the dangers of non-inclusion (primarily radically found out) philosophy in contemporary discourses have been put into consideration.

Yes for Philosophy, but *No* for empirical transparency of »philosophers« on local level.

7

Tekst je pisan u periodu vladavine šestoročlane (pa onda petoglave!) koalicije koja je Hrvatskom vladala do »svehrvatskog prevrata« na izborima 23. studenog 2003. Naime, u tom su periodu spomenute funkcije obnašali filozofi, barem prema struci.

8

Vidi istoimeni tekst: Slavoj Žižek, »*Denkverbot*«, u: *Bastard* 01, Zagreb decembar 1998, str. 11–19.

9

Njegov je najpoznatiji roman, preveden i u nas, *129, 90 kn*, Naklada oceanmore, Zagreb 2002.

Naslov je izvornika: Frédéric Beigeder, *14,99 Euro*, Edition Grasset & Fasquelle 2000.

Beigeder u romanu govori iz autobiografske perspektive i situacije protagonista koji napušta reklamnu agenciju kao protest protiv obesmišljavanja suvremene reklamokratske civilizacije. Roman je pun filozofskih opservacija, ali i znakovitih banalnosti svakodnevice.